

TKO JE AUTOR STAROFRANCUSKOGA VIRELAIA IZ KATEDRALE SV. STOŠIJE U ZADRU?

PATRICK LEVAČIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za francuske i frankofonske studije

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

plevacic@unizd.hr

UDK: 821.133.1.09 *

821.133.1(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 28. 4. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Starofrancuski *virelai* iz 14. stoljeća, otkriven za vrijeme restauriranja korskih sjedala u zadarskoj stolnoj crkvi 1969. godine, najstariji je notni zapis svjetovne glazbe u Hrvatskoj. Notni zapis popraćen je starofrancuskim ljubavnim stihovima koje je anonimni francuski pjesnik kreirao tako da se, među ostalim, inspirirao *Romanom o Ruži*, remek-djelom francuskoga 13. stoljeća. Do sada su otkrivene tri verzije iste pjesme: pariška, bolonjska i zadarska. Dosadašnja istraživanja pokazala su da sve tri verzije potječu od jednoga jedinstvenog izvora. Zadarski tekst (*virelai*) ukazuje da je original nastao na sjeveru Francuske, točnije u Pikardiji.

Cilj je rada analizirati književnu strukturu *virelaia* i ukazati na pojedine elemente te strukture koje se mogu sagledati iz prizme srednjovjekovne francuske lirike. Na temelju izdvojenih elemenata odgovorit ćemo kojemu se francuskom književniku može najviše približiti zadarski *virelai*. Naša je hipoteza da on najviše odgovara poetici srednjovjekovnoga francuskog književnika Jeana Froissarta (1337. – 1405.). On je podrijetlom iz sjeverne Francuske odnosno Pikardije, mnogo je putovao Italijom, pisao je romane po uzoru na *Lancelota*, a lirske pjesme kao *virelai* piše po uzoru na Guillaumea de Machauta te se također inspirira *Romanom o Ruži*. Konkretna sadržajna specifičnost koja ga neposredno povezuje sa zadarskim ljubavnim stihovima pojavljuje se preko djela *Le dit du chevalier bleu*.

KLJUČNE RIJEČI:

Jean Froissart, katedrala svete Stošije u Zadru, Lijepi Prijem – alegorijski lik, virelai

UVOD

Motivacija da se analizira zadarski *virelai* pojavljuje se na više razina. Prvo, otkada je ta francuska pjesma došla na vidjelo, objavila su se tek tri znanstvena rada od kojih se u dvama *virelai* samo usput spominje. Prvi rad napisala je Vera Gerersdorfer 1977. godine pod naslovom “Jedan književni spomenik srednjovjekovne Francuske u Zadru”. Drugi je objavio Muhamed Nezirović u časopisu *Romania* pod naslovom “Les Fragments de Zadar du Roman de Brut de Wace”. Isti je autor napisao i najveću znanstvenu studiju “Starofrancuski *virelai* iz zadarske stolne crkve”, objavljenu u časopisu *Forum* iz 1980. godine. Otada se više nije analizirala literarna važnost *virelaia*, već se u muzikološkoj obradi ustanovilo da je riječ o prvome svjetovnome notnom zapisu u Hrvatskoj. “Zadarski *virelai* zapisan je crnom kvadratnom menzurálnom notacijom, a dionice (*Cantus*, *Contratenor*, *Tenor*) notirane su zasebno, u slijedu jedna iza druge. Skladba pripada tipu razvijenijeg polifonog *virelaia*, melodijski je istaknut *Cantus*, a troglasni je slog polifono razveden” (Stipčević 1997: 36). Prošlo je dakle puno vremena, a da se nije posebna pažnja posvetila ovomu jedinstvenomu zadarskom djelu. Leži li razlog u tome da se ta pjesma smatra relativno beznačajnom? Danas se to može vrlo lako osporiti. Naime, skupina muzikologa i prevoditelja objavila je na poveznici <https://www.hyperion-records.co.uk/notes/55295-B.pdf> antologiju ljubavne francuske lirike XIV. stoljeća u kojoj se nalazi i pariška verzija zadarskoga *virelaia*. U kazalu naslovljenome *The Study of Love* navodi se pod brojem petnaest pjesma *La grant biauté* i podatak da je autor nepoznat.

LA GRANT BIAUTÉ: PARIŠKA, BOLONJSKA I ZADARSKA VERZIJA¹

Kao što smo već rekli, postoje tri inačice te pjesme, a najviše ćemo pozornosti posvetiti zadarskoj jer je ona jedina cjelovita. Parišku i zadarsku verziju s popratnim notama donosimo u prilogu na kraju rada, a bolonjska verzija sačuvana je u nekoliko stihova pa ćemo nju tek spomenuti. Za parišku verziju učinjena je moderna notna transkripcija,²

¹ Zadarsku pergamentu na kojoj je pjesma *La grant biauté* pokazao mi je u travnju 2016. godine pokojni don Pavao Kero. Pjesmu je fotografirao Zvonko Kucelin uz suradnju muzikologinje Dine Bušić.

² Parišku sam verziju našao u studenome 2016. godine u Institutu za muzikološka istraživanja u Parizu (Institut de recherche en Musicologie (IReMus)). Izvorni oblik pjesme čuva se u Nacionalnoj knjižnici u Parizu (BNF nouv. acq.fr. 6771) pod imenom *Codex Reina*. Knjižnica je do toga izvornika došla otkupom knjižnice porodice Reina iz Milana 1834. godine. Američki muzikolog N. Wilkins objavio ju je tek 1966. godine (Wilkins 1966, 41 br. 27).

dok je zadarska verzija nema. S druge strane, pariška verzija ima prijevod pjesme na engleski što može biti zanimljivo pri prevođenju zadarske verzije i traduktološke usporedbe, s obzirom na to da je u članku iz 1980. zadarsku pjesmu *La grant biauté* preveo Muhamed Nezirović. Engleski je prijevod pariške verzije sljedeći:

The great beauty and sweetness / Which God and **Nature** have given you, / my worthy lady, / have so smitten me with love, / so affected my heart, / body and soul, / that I give myself to you for ever / I am not wrong to give myself to you; / for I suffer the tremendous onslaught of Love / who assails me night and day, / while **Desire**, for his part, / so fiercely stings and gnaws me in secret / that no defence can avail me (Page 2008: 10–11)³

O velikoj važnosti te pariške verzije *La grant biauté* govori i činjenica da je u navedenoj antologiji *The Study of Love* naglašen muzikološki i literarni aspekt koji je reprezentativan za pjesnike skladatelje XIV. stoljeća, od kojih je najpoznatiji Guillaume de Machaut. Urednik Christopher Page smatra da je sam naslov trećega antologijskog dijela, *L'Etude de l'amour, chansons et motets français du XIVe siècle* (*Ljubavna studija, francuske pjesme i moteti iz XIV. stoljeća*), primjereniji od prethodnih dvaju naslova, odnosno za prvi i drugi dio te antologije. Glazbeni niz u tri dijela posvećen francuskoj *ars nova* postao je tako jedna zaokružena cjelina. Pjesnici skladatelji XIV. stoljeća ljubav u zbiljskome svijetu najviše su razmatrali kao temu koju treba podrobno analizirati (*un sujet d'étude*) i otuda naslov trećega dijela *The Study of Love*. Kada pjesnik u *La grant biauté* spominje Prirodu (*Nature*), tada se on, navodi Christopher Page, referira na jednu personalizaciju prirode koja je obogaćena višestoljetnim imaginarijem i mišljenjem na latinskome i starofrancuskome jeziku, a sveprisutni alegorijski likovi u tim poemama kao Zavist, (*Envie*), Želja (*Désir*) i Ljubav (*Amour*), povezuju se s tradicijom onih priča koje su se naglas čitale i gdje bi autor i auditorij dijelili isti sustav referenci, tj. iste klasične i druge uzore (Page 2008:15). Tako dolazimo do zaključka o jedinstvenoj vrijednosti pariškoga *virelaia*.

Međutim, ako je pariški *virelai* toliko vrijedan, iako nepotpun, koliko je onda tek vrijedan potpuni zadarski *virelai*?

“(…) ako treba donijeti sud o vrijednosti ovog zadarskog teksta onda možemo bez ustezanja reći da on, obzirom na čistoću jezika i pravilnosti jezičke forme ni-

³ Na poveznici https://www.hyperion-records.co.uk/dw.asp?dc=W11217_GBAJY9261915 može se preuzeti i čuti melodija.

malo ne zaostaje za bolonjskim, a daleko premašuje pariški rukopis. On svakako obzirom na svoju potpunost i relativnu očuvanost predstavlja najbolju od tri sačuvane verzije ovog primjerka francuske srednjovjekovne svjetovne glazbe. Njegovu posebnu vrijednost čini i kuplet koji se (...) nije uopće sačuvao u pariškoj a jedva da je i postojao u bolonjskoj verziji ovog virelaia.” (Nezirović 1980: 318)

Ako bismo pak govorili o tome što je specifično u bolonjskoj verziji, onda je to podatak koji je donio Lodovico Prati (1855. – 1941.), konzervator rukopisâ Sveučilišne biblioteke u Bologni, koji je još 1910. godine transkribirao drugu inačicu *virelaia*. On navodi da se radi “o jednom listu pergamene istrgnute iz nekog francuskog kanconijera iz XV. stoljeća” (Nezirović 1980: 317) na vrhu koje se nalazilo i ime autora, ali je danas nečitljiv. Navodi i da je ta “pergamena poslužila kao zaštitni omot jednoj rukopisnoj zbirci propovijedi Stephana de Pescia” (Nezirović 1980: 317). Ta zaštitna funkcija bolonjske pergamene poklapa se s podatkom da je i zadarska pergamena poslužila kao “zaštitna podloga kasnogotičkoj rešetci kornog sjedala” (Nezirović 1980: 313). Najvjerojatnije je taj “funkcionalni” aspekt umanjio vrijednost bolonjske, odnosno zadarske pergamene. Je li zadarski *virelai* to zaslužio?

ZADARSKA LJUBAVNA PJESMA *LA GRANT BIAUTÉ* I VIRELAI KAO LIRSKA VRSTA

Pojam *vireli* ili *virelai* pojavljuje se krajem XIII. stoljeća i odnosi se jednim dijelom na ladanjski oblik pastoral, dok se drugim dijelom povezuje uz plesni pokret. Općenito se može reći da se u tome vremenu u Francuskoj taj oblik povezuje s jednom vrstom *rondeaua* (Zink 2011: 272). Etimološki se tumači kao pjesma koja se okreće (*lai qui vire*) i kao ciklična poema od pet kupleta s ukupno 21 stihom. Prvi je kuplet stalan refren, koji se ponavlja poslije četvrtoga kupleta⁴ (Đorđević 1985: 868). Izvjesno je da oblik *vireli* označava ples, plesnu melodiju ili plesnu pjesmu što se može potvrditi u jednome stihu Eustachea Duschamps⁵ (*S'en va au virely Dancer*), (Morier 1998: 1262). Nije posve jasan po tome pitanju zadarski *virelai* jer se on definira kao “kratka rimovana kompozicija što je najčešće pratila igru” (Nezirović 1980: 314). Ponekad je

⁴ Naziv kuplet (fr. *couplet*, od *couple* – par) u francuskoj je srednjovjekovnoj poeziji označavao rimovani distih ili katren (Đuričić 1985: 385).

⁵ Eustache Deschamps (1346. – 1406.?) ostavio je nekoliko stotina balada i *virelaia* (Vidan 1982: 74).

kod retoričara *virelai* sinonim *rondeaua*. Naš je zadarski *virelai/rondeau* napisan u izometrijskome osmercu.⁶ Takav se oblik najčešće pojavljuje u razdoblju Guillaumea de Machauta (1300.? – 1377.), najpoznatijega francuskog pjesnika skladatelja 14. stoljeća (Fenlon 1996: 80).

Virelai ili *chanson balladée* sastoji se od više kupleta (obično četiri), a iza svakoga se od njih prvi – dijelom ili u cjelini – ponavlja kao refren. Taj strogi oblik (*genres à formes fixe*) rezultat je nove interakcije pjesnika i publike odnosno svjesnosti pjesnika da se najprije obraća novoj intelektualnoj eliti (velikašima, mecenama i građanskomu društvenom sloju), što je jednim dijelom povezano s činjenicom da se krajem srednjega vijeka otvaraju nova sveučilišta. Pjesnička forma i erudicija postaje tako važnija od sadržaja, a pjesnik nije više predstavnik puka poput lutajućih žonglera, već se on preobražava u *menestrela* koji rado simbol zamjenjuje za alegoriju po uzoru na *Roman o Ruži* (Kovačec 1982: 73). Pojava *menestrela* podrazumijeva dakle dva temeljna čimbenika kojima treba osvijetliti i zadarski *virelai*: tendenciju da se uz pjesništvo povezuje erudicija i pjesnička zaokupljenost formom te samu recepciju lirskoga pjesništva koja je povezana s razvojem građanskoga i intelektualnoga društvenog sloja.

Zadarski *virelai* također crpi nadahnuće iz eruditskoga temelja što ga povezuje s *Romanom o Ruži* i taj specifični dio ne postoji u gore navedenome engleskom prijevodu pariške verzije. Zadarski *virelai* ima dodatna četiri stiha i u cijelosti je rimovan (ababbaccddc // abab) što nedostaje pariškoj verziji. Stoga navodimo cijelu pjesmu u izvorniku, nakon čega ćemo pobliže analizirati taj završni, specifični kuplet. Starofrancuski su stihovi (ispod notnoga zapisa u prilogu rada) sljedeći:

La grant biauté et la douchour	
Que dieus et nature donné	
Vous ont Madame de valour,	
M'ont si fort enamuré	4
Cuer, corps et corage nué	
Qu'a vous me rens sans partir jour.	
Se je me rens je n'ay pas tort,	
Car je sens merveilleus effort	8
D'amour qui nuit et jour m'assaut,	
Et desir d'autre part si fort	
Secretement me point a mort	
Che defance rien ne m'i vaut.	12
Pour quoy vous pris tres humble flour	

⁶ Više o izometrijskim i heterometrijskim specifičnostima *virelaia* (Morier 1998: 1257–1262).

Que par vous soie emprisonné
Et mis en celle noble tour
Ou Bel Acuel est enfermé 16

U Nezirovićevu prijevodu oni glase :
Velika ljepota i nježnost
koju su Vam Bog i priroda
podarili, Gospo, od vrijednosti
učinili su me jako zaljubljenim 4
srce, tijelo i želju razotkrili
da se Vama predajem smjesta.
Ako se predajem, ne griješim
jer osjećam onu čarobnu snagu 8
ljubavi što me napada danju i noću.
A želja s druge strane tako jaka
čini da tajno patim smrtno
i da mi otpor ničem baš ne služi. 12

Zato Vas molim, vrlo čedni cvijete
da od Vas budem zatočen
i stavljen u onu sjajnu kulu
gdje je i *Lijepi Prijem* zatvoren. 16
(Nezirović 1980: 315)

U završnome kupletu zadarskoga *virelaia* spominje se *Lijepi Prijem (Bel Acueil)* što je očita poveznica s alegorijskim likom iz *Romana o Ruži* koji je također zatvoren u kuli:

Et Bel Acueil est em prison / amont en la tor enserrez, / dont li huis est si bien barez
qu'il n'a pooir que il en isse.

U prijevodu ti stihovi glase:

A *Lijepi Prijem* je u zatvoru, / gore u kuli zatočen / čija je kapija tako zavravljena /
da snage nema odatle da izađe (Nezirović 1980: 318–319).⁷

⁷ Nezirović samo spominje izdavača F. Lecoya i stihove 388–391 iz *Romana o Ruži*. Najvjerojatnije se koristi izdanjem Paris: Champion iz 1976. godine.

Na zadarski *virelai* ne bi se mogao odnositi zaključak Lodovica Pratija da je to djelo “francuskog kanconijera iz XV. stoljeća” (Nezirović 1980: 317) iz jednostavnoga razloga što se u dvanaestome stihu pojavljuje talijanizam *che* umjesto francuskoga veznika *que*. Poznato je da su francuski pjesnici skladatelji pazili na jezičnu čistoću pa iz toga slijedi da je zadarski *virelai* najprije djelo nepoznatoga talijanskog prepisivača koji je možda bio putnik, trgovac ili hodočasnik. Prati dalje navodi da je poznat autor bolonjske verzije (Nezirović 1980: 318–319). Na zadarski *virelai*, s obzirom na to da je autor nepoznat, možda se može odnositi pretpostavka po kojoj je potpuno prešućivanje autorova imena povezano s idejom da se pisac odvrati od grijeha oholosti (*vanitas terrestris*). Spominje li autor ipak svoje ime, onda on to čini “kako bi molitvom slušača i čitača postigao oproštenje grijeha” (Curtius 1998: 572). S obzirom na prožimanja ljubavne i religijske tematike i eruditske naravi *virelaia* te činjenicu da imamo talijanizam *che*, možda je na autora zadarske ljubavne pjesme utjecala i talijanska lirika.⁸

ZADARSKI VIRELAI I LITERARNA TRADICIJA DRAMATIZACIJE EROSA

Roman Chrétiena de Troyesa *Lancelot ou le chevalier de la charette* sadrži dva glavna povezana motiva iz *virelaia*: zatočenost u kuli i analizu ljubavi kao emocije koja zahtijeva određeno samonadilaženje, ako se želi ostati u kreposti. U *virelaiu*, u sedmome stihu stoji *Ako se predajem, ne griješim*. Tu se otvara određena moralna ambivalentnost prema idealu žene, da bi se u četrnaestome stihu *da od Vas budem zatočen* preko metaforizacije kule branila vrlina. Zadnja dva stiha uspostavljaju potpuni kontrast između prvoga osjetilnog stiha *Velika ljepota i nježnost* naspram izvanosjetilne usamljeničke situacije u zatvorenoj kuli. Alegorijska figura *Lijepi Prijem* pojavljuje se, kako u *Romanu u Ruži* tako i u našoj pjesmi, kao uvjet za pristupanje dami odnosno Ruži. Može se tako zaključiti da je u zadarskoj pjesmi prisutan put od ljubavi izazvane vanjskim osjetilnim do kreposne ljubavi koja u prvi plan ne stavlja osjetilnost, već duhovnost.

⁸ “Da se pjesnik posredstvom ljubljene žene religiozno osvježava i pročišćuje, to je duševno doživljavanje koje se može ostvariti u tisuću različitih stupnjeva. (...) Uzdizanje ljubljene do rajskog anđela postade zahvaljujući Guidu Guinizelliju (umro 1276.) topos talijanske lirike. Odabiranje tako izdignute ljubavi za pratilicu u nekoj poetskoj viziji s onoga svijeta još uvijek se nalazi u području kršćanskog mišljenja i vjerovanja. Ali Dante daleko premašuje te pojave. On uklapa Beatrice u objektivni proces spasa. Njezina funkcija nije zamišljena samo za njega samoga, već za sve koji vjeruju. On uvodi, dakle, u Objavu iz vlastitog samovlašća jedan element koji razbija sustav crkvenog nauka. To je ili hereza – ili mit.” (Curtius 1998: 401)

Kurtuazna ljubav iz perspektive srednjovjekovne francuske kulture može se protumačiti kao nedefiniran etični prostor. Je li takva ljubav rezultat kreposti ili poroka? Je li to hvalospjev idealnoj dami koja se tumači kao prefiguracija Majke Božje ili je to zemaljska ljubavna emocija koja bi u sebi sadržavala erotske konotacije? Vode li te emocije prema idealnoj dami većoj duhovnosti ili poročnosti? U svakome slučaju, kurtuazna ljubav je protubračna (Le Goff 1998: 470), a s druge strane ona je poput liturgije jer prolazi različite etape (Le Goff 1998: 483). Tijelo je s jedne strane posredujući faktor u spoznaji Boga, a s druge je prijestupnički potencijal koji vodi grijehu. Te dvije sile čak i ne moraju biti u kontrastu:

“Dvije privlačne sile vode nas prema Bogu: jedna od njih seksualnost, upisana je u našoj prirodi, drugu čini mistika, koja potiče od Krista. Nebitne nesuglasnosti mogu da dovedu do međusobnog suprotstavljanja ove dvije sile: ali te nesuglasnosti ne dovode u pitanje njihovu duboku slogu.” (Mirčev 2009: 47)

Ispovjedni stih zadarskoga *virelaia*: *Ako se predajem, ne grijеšim* sažima moralnu ambivalentnost jednoga vremena i u njemu imamo odgovor zašto je kurtuazna tematika bila toliko raširena. To je nedefiniran moralni prostor koji otvara perspektivu raznovrsnim dramatizacijama. U navedenom romanu Lancelotovo moralno preispitivanje svojih ljubavnih emocija pojavljuje se nakon što ga je kraljica Guenièvre loše primila (Poirion 1994: 605). U nastavku Lancelot pada u očaj i jadikuje da bi na kraju razmišljao o ljubavi te se pomirio s kraljicom Guenièvre. U cijelome tom procesu naglašen je motiv lijepoga prijema (*bel accueil*), (Poirion 1994: 605–617), a prijelaz s početnoga lošeg dočeka kod kraljice do pomirljivoga dobrog primanja kod nje ostvaruje se posredstvom monološke iskupljeničke propovijedi koja nastoji pomiriti ljubav i krepost: “Slabo su posvećeni u Ljubav oni koji umnažaju svoje prezrene namjere i nevjerniji su još više oni koji ne poštuju zapovijedi. Jer, sigurno jest, da će zasluge umnožiti onaj koji čini ono što Ljubav zapovijeda. U tom slučaju sve će mu biti oprosteno, a onaj koji se takvom činu ne bi udostojio kriv je za prevaru” (Poirion 1994: 615). Osim na sadržajnoj razini, određena ambivalentnost između svjetovne i duhovne ljubavi može se prepoznati i na stilskoj razini kroz personifikaciju *Ljubav zapovijeda* što je pri prevođenju na moderni francuski kritičarima i prevoditeljima bio problem jer je ponekad riječ o općoj imenici, a katkad o vlastitog (Poirion 1994: 1285 bilješka 1). U starofrancuskome izvorniku ljubav je napisana velikim slovom što se zadržalo i u prijevodu “Qui fet ce qu’Amors li comande”, (*onaj koji čini ono što Ljubav zapovijeda*), (Poirion 1994: 615). Dva su dakle elementa koja povezuju Lancelota i ljubavnika iz zadarskoga *virelaia*: zatočenost u kuli zbog ljubavne emocije i preispitivački element koji zrcali ideju da su oba lika kreirana

iz perspektive Čistilišta. Prema E. Curtiusu, pjesnik “notira ono što mu Amor diktira” (Curtius 1998: 351). Takav metafizički status pjesnika prepisivača nalazi se u Danteovu *Čistilištu* (Čistilište, 24, 52–59), (Curtius 1998: 351).⁹ I zadarski *virelai* ukazuje na proces tijelo/duh (velika ljepota, priroda, zaljubljeno tijelo) od prijeloma na znakovitome sedmom stihu *Ako se predajem, ne griješim*, do potpune zabrane i negiranja tjelesnoga (*zatočen i stavljen u onu sjajnu kulu gdje je i Lijepi Prijem zatvoren*) što strukturalno odgovara Lancelotovu monologu i općenito principu vraćanja u krepost kao prefiguracije puta od Čistilišta do Raja. Vrlo precizan uvid u različite tipove ljubavi donosi poznati medievalist Michel Zink u knjizi *Les troubadours, une histoire poétique*. On kao reprezentativno djelo uzima *Breviaire d'Amour* iz 1288. godine autora Matfrea Ermengauda de Béziersa. Riječ je o poemi od trideset šest tisuća stihova kojoj je nit vodilja metafizička misao i duhovna ambicioznost, odnosno pokušaj da se u božanskoj ljubavi sintetiziraju svi drugi tipovi ljubavi koji se tumače kroz simbolično stablo i figure opskurne ljubavi. Matfre zadnje poglavlje naslovljava “ljubav muškarca i žene” (*amour de mâle et de femme*) “opasni traktat o ljubavi dama” (*périlleux traité de l'amour des dames*) i riječ je o tipu ljubavi koji je dobar ako je usklađen s voljom Božjom, ali može biti pogibeljan ako uključuje izloženost najgorim iskušenjima. Taj je traktat u potpunosti utemeljen na trubadurskim pjesmama koje on komentira i uz određene zamjerke, tako da djelo predstavlja različite oblike ljubavi kod trubadura, a ujedno je i prava antologija trubadurskoga pjesništva. Završetak je u znaku vrlo smione sinteze mitskoga i ljubavnoga. Vidimo “zaljubljenog u ljubav” (*amoureux d'amour*) kako na stablu ljubavi bere listove, a cvjetove bere sa stabla spoznaje dobra i zla. Matfre je dakle bio vođen idejom traganja za erosom koji će biti integriran u božansku nakanu (Zink 2013: 140–141). Sličan ili isti pokušaj takve integracije može se naći i u zadarskome *virelaiu*. Dakle, nije dovoljno ukazati na poklapanje zadarskoga teksta s *Romanom o Ruži* jer se u oba djela pojavljuje alegorijski lik *Lijepi Prijem*, već tome treba dodati i literarnu tradiciju poetske dramatizacije erosa. Također dramatičnost je u samome *Romanu o Ruži* i ona se odvija u obliku dijaloga između Ljubavi i Ljubavnika te očajnome raspoloženju Ljubavnika jer *Lijep Prijem* plače u zatvoru, a on je na neki način uvjet da se dođe do Ruže (Marteau 1878: 31).¹⁰

Do sada se nisu zadarski stihovi dovodili u vezu s *Romanom o Ruži* u okviru dramatizacije ljubavi kao predmeta istraživanja (*sujet d'étude*), gdje se ljubavnik obraća

⁹ Amor u doslovnome smislu ne diktira, već nadahnjuje stanje duše, za razliku od muze koja određuje ili nadahnjuje poetsko stanje (Jodogne 1964: 87–88).

¹⁰ Riječ je o sljedećim stihovima: Amour. Où est la Rose // L'Amant. Hélas! Elle est perdue! (...) // Amour. Où est Bel-Accueil à cette heure? // L'Amant. Dans sa dure prison il pleure (stihovi 10877–10883), (Marteau 1878: 31).

voljenoj žalopojkama i zatvara sebe u slikovitu utvrdu. U tome smislu bi zadarskomu kupletu bili bliži stihovi Jeana Froissarta iz djela *Le dit du Bleu Chevalier*:

Froissart: De celle a qui j'ai mis coer et amour. Ci suis enclos com dedans une tour¹¹
virelai (Zadar): Pour quoy vous pris tres humble flour /Que par vous soie emprisonné/
 Et mis en celle noble tour.

Naravno, ovdje se otvara pitanje kad je nastao *Le dit du Bleu Chevalier* i na kojim se sve razinama to djelo može približiti zadarskomu *virelaiu*. Vrlo se pouzdano zna da je Froissart komponirao *Bleu chevalier* za vrijeme svoga prvog boravka u Engleskoj, od 1361. do 1367. godine (Cartier 2018: 313). Vremenski to odgovara zadarskomu *virelaiu* jer je on napisan u posljednjemu desetljeću XIV. stoljeća ili početkom XV. stoljeća (Nezirović 1980: 319). Sadržaj *Plavog viteza* (*Bleu Chevalier*) je sljedeći. Pripovjedač susreće očajnoga Plavog viteza koji je dugo vremena zatvoren pa odvojen od svoje dame te je u nemogućnosti vršiti svoju vitešku dužnost. No on mu donosi radost jer mu savjetuje da sklada pjesmu (*le dit, kazivanje*) koju će pokloniti svojoj dami kao zalag svoje ljubavi. Taj tematski sadržaj oblikuje se oko moralne problematike da se vjernost prema voljenoj osobi održava uz velike napore i odricanja. Ta dramatičnost prisutna je u određenoj mjeri i u zadarskome *virelaiu* odnosno završnome kupletu, a vrijedi istaknuti Froissartove stihove koji prethode navedenima:

[...] Amis, vous n'avés nullement / Solu vos mos, / Car se **Tristrans, Yewains et Lanscelos** / Et cil qui ont eü d'amours maint los / Faisoient ce, tels estoit leur pourpos / Qu'il le faisoient / Tant pour l'amour que aux dames avoient / Que pour honnour acquerre, ou il tendoient, / Et ensi les aventures cerchoient / En tous pays. / Mes je ne sui noient de ceuls, amis, / Car nulle part ne vois, dont je vail pis, / Et s'en serai par droit mains conjoïs, / A mon retour, / **De celle a qui j'ai mis coer et amour.** / **Ci sui enclos com dedans une tour** (Menegaldo 2007: 9)

Vidimo ideju o univerzalnome, a ne literarnome aspektu ljubavi jer je stvoren odmak od bilo kakva imenovanja i fiktivnih likova. Plavi vitez nije kao Tristan, Yvain i Lancelot (*Mes je ne sui noient de ceuls, amis*) (Menegaldo 2007: 9, 12–14). Svi ti likovi ukazuju na sukob između ljubavi i dužnosti: izbezumljeni Tristan koji osjeća strast prema Izoldi i dužnost prema kralju Marku, Yvain (iz istoimenoga romana Chrétiena de Troyesa) koji napušta ženu da bi ispunio viteške zadaće i Lancelot koji

¹¹ U slobodnome prijevodu: "Srce i ljubav njoj sam prepustio i sada sam zarobljen kao u kuli."

balansira između hira kraljice Guenièvre i nečasnih kola (*Chevalier de la charette*) (Cartier 2018: 195). Poznato je da je *Bleu Chevalier* nastao kao poetska dramatizacija ljubavne iskrenosti i vjernosti (Cartier 2018: 305), a simbolika plave boje, između ostaloga, priziva vezu s nebom ili moralnim vrijednostima (Cartier 2018: 189). Nježnost kojom je Bog podario damu (la douchour / Que dieus... donné) u zadarskoj pjesmi također ukazuje na idejnu težnju prema najuzvišenijim idealima.

LIJEPI PRIJEM (*BEL ACUEL*) U ROMANU O RUŽI I ZADARSKOME VIRELAIU

Kad je anonimni autor (prepisivač) zadarskoga *virelaia* odlučio u svoju pjesmu uklopiti lik *Lijepoga Prijema* iz *Romana o Ruži*, zacijelo je tada znao koje izvorno značenje ima taj lik i kako će uz njegovu pomoć, s obzirom na to da se pojavljuje u istaknutome dijelu pjesme, tj. kupletu, stvoriti cjelovitu pjesmu s jasno vidljivom porukom. *Roman o Ruži* nastao je u obliku alegorijskoga sna i naratorske potrage za ružom koja predstavlja voljenu mladu djevojku. Narator započinje svoju priču tako da, suprotno općemu mišljenju, vjeruje da snovi nisu lažni i da će se njemu snovi od prije pet godina danas ostvariti. On u svome snu slijedi rijeku koja ga dovodi do ograđenoga vrta. Tu su se našli personificirani likovi: Mržnja, Tuga, Žudnja itd. Mlada djevojka Dokona uvodi ga u vrt Užitka nad kojim vlada Ljubav koja je okružena vrlinama. U fontani gdje se nekoć utopio Narcis vidi odraz ruža. Približivši se tomu grmu punom ruža, zadrži mu se pogled na jednoj posebno dražesnoj ruži. U tome je trenutku Ljubav odapela strelicu koja mu je preko oka došla do srca. Nakon što mu je poslala još četiri strijele, narator se zaljubljuje u ružu i postaje rob Ljubavi te joj obeća da će slijediti njezine zapovijedi. Razum, lijepa dama stroža izgleda, nagovara ga da odustane od ljubavi. On je neće poslušati, već će slijediti savjete Prijatelja (Ami) da nastavi potragu za ružom uz pomoć Lijepoga Prijema (Bel-Accueil) kojega će upoznati unatoč srdžbi Opasnosti (Danger), Ljubomori (Jalousie), Strahu (Peur), Sramu (Honte) itd.¹² Od mlade djevojke uspijeva dobiti poljubac, ali kod Ljubomore (Jalousie) pojavi se znak za uzbunu te će ona sagraditi utvrdu u koju će Lijepi Prijem biti zatvoren. Tu će se prvi dio *Romana o Ruži* završiti i njega će 1270. godine nastaviti Jean de Meung (Zink 2011: 239–240). Zanimljivo je da zadarska

¹² Za srednjovjekovnoga vjernika personificirani poroci i vrline nisu bila manje realna bića od anđela i demona. Viziju o svojoj budućoj smrti jedan je engleski monah iz VII. ili VIII. stoljeća opisao tako da je vidio ta bića da se prepiru oko njegove duše i da je prepoznao svoje personificirane grijeha jer oni napisahu krivnje koje nosi; *Ego sum cupiditas tua, Ego sum vana gloria*, a također, nasuprot tomu i vrline, *parvae virtutes* (Jauss 1964: 115).

pjesma također prestaje motivom zatvorenoga Lijepog Prijema. Moglo bi se zaključiti da se zadarski *virelai* od svih francuskih *virelaia* najviše strukturalno i sadržajno približava prvomu dijelu *Romana o Ruži*. Personificirane su figure često postavljene antitetično i one ovise o specifičnoj situaciji u kojoj se nalazi voljena djevojka, odnosno ruža. Nasuprot Lijepomu Prijemu imamo Opasnost. Taj lik se ne pojavljuje stalno, već kad se ljubavnik previše približi ruži s namjerom da je ubere. Opasnost (Danger) gubi tu oznaku u trenutku kad ga zateknu Prostdušnost i Milosrđe. Tada Lijepi Prijem dobiva potpunu slobodu. Drugim riječima, zatočeni ljubavnik iz zadarske pjesme morat će u sebi pronaći prostdušnost i milosrđe da bi izašao iz zatvorene utvrde. Zadarski *virelai* nastao je na osnovi triju elementa iz *Romana o Ruži*: 1. kao dijalog između Ljubavi i Ljubavnika, 2. odmaku od razuma (Razum kao alegorijski lik u *Romanu o Ruži* / stih iz *virelaia*: *Car je sens merveillus effort*) i 3. kao zatočenost Lijepoga Prijema i Ljubavnika jer su se previše približili voljenoj djevojci, odnosno ruži. U *Romanu o Ruži* sadržaj je postavljen iz perspektive naratora što ne bi bio slučaj u zadarskome *virelaiu*. On je napravljen po jednostavnijemu obrascu, odnosno kao žalopojni izrazi koje zaljubljeni upućuje voljenoj te moljenju da mu ona ponudi odgovore (Boudet 1997: 221). Gledamo li iz prizme *Romana o Ruži*, nit vodilja zadarske pjesme bila je smišljena po modelu Ljubav (Amor) “diktira” Ljubavniku, nakon što su mu poslane ljubavne strelice, da susretne Lijepoga Prijema, makar se on našao u zatvoru, te da ga pozove u pomoć. Usporednosti su između *virelaia* i *Romana o Ruži* sljedeće. Zatočeni ljubavnik iz pjesme *La grant biauté* zatvoren je jer se previše “približio” Dami. Prvo je bio obuzet neizmjernom ljepotom (*La grant biauté*), što čini paralelu s naratorovim susretom ruže u *Romanu o Ruži*. Ljubavnik je nadalje htio “ubрати” Damu (*virelai*, stihovi 4–7), što je dovelo do opasnosti nakon čega se pojavljuje Ljubomora (alegorijski lik). Zatim slijede iskupljenički stihovi koji će vratiti dignitet dami/cvijetu: “Zato Vas molim, vrlo čedni cvijete.” Taj uzvišeni aspekt dame dobit će svoj vrhunac kada zajednička veza Ljubavnika i Lijepoga Prijema uključi nemogućnost dolaska do dame odnosno ruže kako u *Romanu o Ruži* tako i u *virelaiu*. Takav položaj krivnje može se djelomično u literarnoj tradiciji prepoznati u gore spomenutome Lancelotovu iskupljeničkom monologu nakon što nije bio lijepo primljen kod kraljice Guenièvre. Riječ je dakle o tipološkoj alegoriji koja je jednim dijelom vezana uz svjetovnu literarnu tradiciju, a drugim uz Bibliju jer upozorava na opasnost od čovjekova pada i njegovu želju za povratkom u izvornu vrlinu koju je nekoć, u mitskome vremenu izgubio. Takvo je oblikovanje zadarske pjesme moguće jer sam *Roman o Ruži* uvodi model kršćanske alegorije u domenu svjetovnoga, ljubavnoga i kurtuaznoga (Zink 2011: 239). Možda je to jedan od razloga zašto je ta pjesma nađena u korskome sjedalu zadarske prvostolnice.

ZAKLJUČAK

Ako bi se konkretno moralo odgovoriti na pitanje tko je autor *La grant biauté*, tada bi jedan od kandidata mogao biti Jean Froissart. Poveznice njega i zadarskoga *virelaia* pojavljuju se na osam razina:

	Jean Froissart	zadarski virelai
jezik/podrijetlo	rod. u Valenciennesu	sjeverna Francuska/pikardski
vrijeme nastanka	pisao od 1360. godine	zadnje desetljeće XIV. st.
talijanski element	putovao Italijom	talijanizam <i>che</i> (stih 12)
1. inspiracija	<i>Roman o Ruži</i>	<i>Roman o Ruži</i>
2. inspiracija	Guillaume de Machaut	Guillaume de Machaut
3. inspiracija	ljubav/krepost (= Lancelot)	ljubav/krepost
književna vrsta	stvarao i kroz izometrijski <i>virelai</i>	izometrijski <i>virelai</i>
sadržajna specifičnost	ljubav/zatvor/kula	ljubav/zatvor/kula

Od ovih osam dodirnih točaka dvije ne odgovaraju stvaralaštvu Jeana Froissarta. Prvo, on nije stvarao *virelai* u izometrijskome osmercu, već u izometrijskome petercu ili sedmercu (Morier 1998: 1257) i drugo, on ne bi sigurno upotrijebio talijanizam *che*. Također, neposredna veza Guillaumea de Machaut sa zadarskom pjesmom tek je pretpostavka. Vjerojatno se nikad neće otkriti kako je izgledao izvorni oblik *La grant biauté*, stoga se pouzdanije može zaključiti da je izvorni oblik bio prepisan od nekoga nepoznatoga talijanskog prepisivača koji se možda kao trgovac, hodočasnik ili putnik našao u Zadru krajem XIV. ili početkom XV. stoljeća. Izvorni autor poznao je pjesnike skladatelje XIV. stoljeća, posebice Guillaumea de Machaut. Inspirirao se *Romanom o Ruži* i morao je biti osobito zaokupljen značenjima koje ima alegorijski lik *Lijepi Prijem*. Najvjerojatnije je poznao Froissartovo djelo *Le dit du bleu chevalier*. Nije teško zaključiti da je bio zaokupljen kultom idealne dame i različitim oblicima ljubavi što je specifično u trubadurskome pjesništvu 13. stoljeća i djelu *Breviaire d'Amour* autora Matfrea Ermengauda de Béziersa.

Zadarski *virelai* je na formalnoj i sadržajnoj razini projekcija francuskoga pjesništva XIV. stoljeća. U tome smislu treba još istaknuti važnu društvenu funkciju koju su pjesnici skladatelji tada imali jer se to uvelike odražavalo i na samu recepciju pjesničkih djela.

Nadamo se da će pariška moderna notna transkripcija motivirati muzikologe da učine modernu transkripciju zadarskih nota jer zadarski *virelai* to zaslužuje, pogotovo s obzirom na to da je siromašnija pariška verzija, koja nema spomenutoga kupleta ni sve nijanse značenja koje evocira alegorijski lik *Lijepoga Prijema*, već uključena u antologiju ljubavnih francuskih pjesama XIV. stoljeća naslovljenu *The Study of Love*.

LITERATURA

- BOUDET, Jean- Patrice. 1997. *Eustache Deschamps et son temps*. Paris: Publications de la Sorbonne.
- CARTIER, Normand R. 2018. "Le Bleu Chevalier". *Romania*, 289–314. URL: <https://doi.org/10.3406/roma.1966.2569> (8. travnja 2020.).
- CURTIUS, Ernst R. 1998. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed.
- ĐORĐEVIĆ, Mira. 1985. "Kuplet". *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- ĐURIČIĆ, Milorad 1985. "Virelaj". *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- LE GOFF, Jacques. 1998. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Zagreb: Golden marketing.
- JAUSS, Robert Hans. 1964. "La transformation de la forme allégorique". *L'Humanisme médiéval dans la littératures romanes du XIIe au XIV siècle*. Paris: Librairie C. Klincksieck: 107–146.
- JODOGNE, Omer. 1964. "La personnalité de l'écrivain d'oïl du XIIe au XIVe siècle". *L'Humanisme médiéval dans la littératures romanes du XIIe au XIVe siècle*. Paris: Librairie C. Klincksieck: 87–106.
- FENLON, Iain. 1996. *Early Music History 15: Studies in Medieval and Early Modern Music*. New York: Cambridge University Press.
- GERERSDORFER, Vera. 1977. "Jedan književni spomenik srednjovjekovne Francuske u Zadru". *Zadarska revija* 2: 114–126.
- KOVAČEC, August. 1982. "Književnost od stogodišnjeg rata do početka 16. stoljeća". *Povijest svjetske književnosti* (uredila G. Vidan). Knjiga 3. Zagreb: Mladost.
- MARTEAU, Pierre. 1878. *Le Roman de la Rose par Guillaume de Lorris et Jean de Meung*. Orléans: Herluison.
- MENEGALDO, Silvére. 2007. "L'exemple chevaleresque dans la poésie de Jean Froissart". *Cahiers de recherches médiévales et humanistes Journal of medieval and humanistic studies* 6: 1–17. <https://journals.openedition.org/crm/941> (15. travnja 2020.).
- MIRČEV, Andrej. 2009. *Iskušavanje prostora*. Zagreb: Ars Academica.
- MORIER, Henri. 1998. *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris: P.U.F.
- NEZIROVIĆ, Muhamed. 1977. "Les Fragments de Zadar du Roman de Brut de Wace". *Romania* 98, 391: 379–389.
- NEZIROVIĆ, Muhamed. 1980. "Starofrancuski virelai iz zadarske stolne crkve". *Forum* 7-8: 313–320.
- PAGE, Christopher. 2008. *The Study of Love, gothic voices*. London: Hyperion records limited: 10–11. URL: <https://www.hyperion-records.co.uk/notes/55295-B.pdf> (27. travnja 2020.).
- POIRION, Daniel. 1994. *Chrétien de Troyes Œuvres complètes*. Paris: Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard.

- STIPČEVIĆ, Ennio. 1997. *Hrvatska glazba*. Zagreb: Školska knjiga.
- ZINK, Michel. 2011. *Littérature française du Moyen Âge*. Paris: P.U.F.
- ZINK, Michel. 2013. *Les troubadours, une histoire poétique*. Paris: Perrin.
- WILKINS, Nigel. 1966. *14th-Century Repertory from the Codex Reina. Corpus Mensurabilis Musicae (Book 36)*. The American Institut of Musicology.

PROLOG 1: LA GRANT BIAUTÉ

PRIOLOG 2: LA GRANT BIAUTÉ PARIS 1

27.

(f. 58v/59)

Cantus

1. La grant biau té et la dou - chour 2. Que

13. 14.

Contra-Tenor

Tenor

Diex et Na - tu - re do - né 3. Vous ont, ma da - me de va -

15. 16.

lour, 4. M'ont si très fort en a - no - mo - rat 5. Cuer et

17.

20. corps et co - ra - ge mu - e 6. Qu'a

18.

25. vous me rens sans par - tir jour. 7. Se je me rent je n'ai pas

10. Et de - sir d'al - ter part si

30. tort, 8. Car je sent mer - vei - leus ef - fort

11. Se - cret - te - ment mi port et mort

35.

CMM 360

P. LEVAČIĆ • TKO JE AUCTOR STAROFRANCUSKOGA VIRELAJA IZ KATEDRALE SV. STOŠIJE U ZADRU?

PRIOLOG 3: LA GRANT BIAUTÉ PARIS 2

9. D'a mours que nuit et jour m'a - saut, - se riens ne me vaut.
12. Que dé - fens -

D.C.

28.

Triplum
Cantus
Tenor
1. Pour l'a - mour du tamps gra-ci-eux 2. D'e - sté qui vient
17. 18.

3. Sny cheulz qui si Jo-lys de - vient, 4. Et si' joi - eux 5. Qu'en l'o-nour du corps
19. 20. 21.

6. De cel-le dout ma jo - ye vient, 7. Vi - re - lay fay - re me con-
22. 23.

8. Qui soit, se Je puis, a - mo - reux.
24.

9. Or me doit Diex sens et poo - ir 10. De le si fal - re à son vo - loir 11. Que
13. 14. 15.

CMM 360

QUI EST L'AUTEUR DU VIRELAI EN ANCIEN FRANÇAIS DE LA CATHÉDRALE SAINTE ANASTASIE À ZADAR?

PATRICK LEVAČIĆ

RÉSUMÉ

Le virelai en ancien français du 14ème siècle, découvert pendant la restauration des sièges choraux à la cathédrale de Zadar en 1969, est la plus ancienne partition de la musique profane trouvé en Croatie. La partition est accompagnée par les versets amoureux en ancien français que le poète anonyme français avait créé en s'inspirant, entre autre, par *Le Roman de la Rose*, un chef-d'œuvre du 13ème siècle. Jusqu'à présent ils ont été découverts les trois versions du texte du même poème: parisien, bolognais et celui de Zadar. Les recherches à ce jour ont montré que toutes les versions ont l'origine à une seule source. Le virelai de Zadar indique que l'original est apparu au nord de la France, plus précisément en Picardie.

L'objectif de ce travail est d'analyser la structure littéraire *du virelai* et d'indiquer les éléments particuliers de cette structure qui peuvent être observés à travers le prisme de la poésie française de Moyen Age. A la base des éléments choisis nous allons pouvoir dire à quel écrivain français nous pouvons le plus attribuer *le virelai* de Zadar. Notre hypothèse est qu'il correspond le mieux à la poésie de l'écrivain français de Moyen Age, Jean Froissart (1337-1405). Il est natif du nord de la France, de la région de Picardie, il a beaucoup voyagé en Italie, écrivait les romans sur le modèle de *Lancelot*, et la poésie lyrique comme virelai sur le modèle de Machaut, et puis s'est inspiré également par *Le Roman de la Rose*. La spécificité concrète du contenu qui le lie directement avec les versets amoureux de Zadar apparaît dans l'œuvre *Le dit du chevalier bleu*.

LES MOTS CLÉS:

Jean Froissart, la Cathédrale Sainte Anastasie de Zadar, personnage allégorique, Bel Accueil, virelai

